

PAPER DETAILS

TITLE: SAFAHAT'TAN SEÇMELER Cihâd-İçtihâd

AUTHORS: Zülfî GÜLER

PAGES: 375-398

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/774907>

SAFAHAT'TAN SEÇMELER Cihâd-İçtihad

Zülfî GÜLER¹

ÖZET

Mehmet Akif, Türk edebiyatı ve düşünce tarihinde önemli yeri olan bir şahsiyettir. Ne yazık ki onun sadece şair değil, bir İslam sosyologu ve düşünürü olduğunu fark eden pek azdır.

İslam düşüncesi içerisinde de cihat ve içtihat terimlerinin önemli etkileri vardır. Cihat ve içtihat, Müslümanların iktisadi, siyasi ve sosyal tercihlerine ve yaşantılarına etki eden kavramlardır. Bu kelimelerin asıl manalarından daha çok ön plana çıkan, bilhassa İslamî terim olarak, kâfirle savaşmak anlamı üzerinde, öteden beri birtakım münakaşalar olmuş ve yazılar yazılmıştır. Mehmet Akif'in bu konulardaki düşüncesine işaret etmek amacıyla bu yazı kaleme alındı.

Anahtar kelimeler: Mehmet Akif, cihat, içtihat, İslam düşüncesi.

“

SELECTIONS FROM SAFAHAT Jihad- Ijtihad

ABSTRACT

Mehmet Akif is an important figure in the history of Turkish literature and thought. But unfortunately, few realize that he is not only a poet but also an Islamic sociologist and thinker.

In Islamic thought, the terms jihad and case-law have important effects. Jihad and ijthad are concepts that affect the economic, political and social preferences and lives of Muslims. There have been some controversies and writings on the meaning of fighting the infidel, which is more prominent than the original meanings of these words, especially as Islam. This article was written in order to point out the thoughts of Mehmet Akif on these issues.

Key words: Mehmet Akif, jihad, case law, Islamic thought.

¹ Prof. Dr., emekli öğretim üyesi, zulfiguler23@gmail.com.

GİRİŞ

Arapçada “güç ve gayret sarfetmek, bir işi başarmak için eldeki bütün imkânları kullanmak” (Özel 1993: 527) anlamındaki cehd kökünden türeyen cihat, İslâmî literatürde “dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm’ı tebliğ etmek, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek” (Özel 1993: 527) şeklindeki genel ve kapsamlı anlamı yanında fıkıh terimi olarak daha çok Müslüman olmayanlarla savaş, tasavvufta ise nefs-i emmâreyi yenme çabası için kullanılmıştır.

Buna göre cihat, Allah’a kulluk etme, İslâm’ı öğrenme, öğretme, kişisel ve sosyal planda yaşama ve yaşanmasına çalışma, bu hususlarda içte ve dışta karşılaşılabilecek engelleri aşma konusunda içinde bulunması gereken şuurlu ve sürekli gayret ve aksiyon halini ifade eder.²

İslam dini, insanları dünya ve âhiret iyiliğine davet eden ilâhî bir kurum olduğuna göre, cihat da insanların iyiliği, mutluluğu ve refahı için çaba sarf etmektir.

Cihat kelimesinin anlamları bu olmakla birlikte: Hukukçular, ilgili ayet ve hadislerden hareketle cihadı bu en geniş anlamıyla ele alıp yorumlamışlar; nefse, şeytana, fesatçılara ve inanmayanlara karşı olmak üzere kısımlara ayırmışlar ama daha çok “Müslüman olmayanlarla savaş” şeklindeki özel anlamını ön plana çıkarmışlar, “Allah yolunda can, mal, dil ve diğer vasıtalarla savaşta elden gelen güç ve gayreti sarf etmek” şeklinde tarif etmişlerdir (Özel 1993: 528).

Cihadın cenneti hak etme amacıyla, “*kâfirle savaşma*” anlamının ön plana çıkarılması zamanla daha da benimsenmiş, siyasi amaçlarla sık sık savaş ilan edilmiş; karşıda gerçek kâfir bulunmadığı zaman, kâfir icat edilmeye çalışılmıştır. Hz. Ali ile Muaviye çatışmasından başlayarak, İslam ümmeti içerisinde savaşan her grup bir diğerini kâfir ilan etmiştir. Müslüman devletler, mezhepler hatta partiler arasındaki savaşların ve kavgaların arka planında biraz da bu zihniyet vardır.

İçtihat: Nassın lafız ve manasından hareketle, nassın bulunmadığında da çeşitli istinbat metotları kullanılarak şer’i hüküm hakkında zanni bilgiye ulaşma çabasının genel adıdır (Apaydın 2000: 432).

Sözlükte “çaba göstermek, bütün gücünü kullanmak, ısrarlı olmak, amaca ulaşmak için her zahmete dayanmak” anlamındaki cehd kökünden türeyen içtihat “bir konuda elden gelen çabayı sarfetmek, bir şeyi elde edebilmek için olanca gücü harcamak” demektir. Terim olarak içtihat, “fakihin herhangi bir şer’i hüküm hakkında zanni bilgiye ulaşabilmek için bütün gücünü harcaması” şeklinde ifade edilir (Apaydın 2000: 432).

İçtihat, değişik zamanlarda, coğrafyalarda ve kültürlerde, kişisel, sosyal ve siyasi hayatta karşılaşılan olay, olgu ve durumların Kur’an’a ve sünnete uygun olup olmadığını, nasıl olması gerektiğini araştıran ve inceleyen, sonuçta hüküm ve kurallar koyan İslami bir ilim dalı olarak düşünülebilir. Bu dalın âlimlerine müçtehit denir.

² DİA ilgili madde bk. Özel 1993: 527-531.

Seçmeler ve Yorumlar

Cihat

Müslüman yurdunu baştan başa kaç devrim var.

Beni yormuştu bu yıllarca süren yolculuğun

Daha başlangıcı ... lakin gebereydim yorgun.

O zaman belki devam edemezdim yoluma:

Yoksa ârâm edemezdim. Bana zîrâ "Durma,

Yürü, azminde devam et..." diye vermezdi aman,

Bir sadâ benliğimin fışkırıp a'mâkından.

O sadâ işte benim gayret-i dîniyyemdir,

Coşuvermez mi, içim sanki yanardağ kesilir;

Yeniden davranırım, eğlenemem bir yerde.

Ne cihân kaygısı dermân bu devâsız derde

Ne de cân, sonra filân duygusu engel, heyhât!

Cân, cihân hepsi de boş, "gâye" dedir varsa hayât.

Süleymaniye Kürsüsünde³ s. 191-192

Bu parçada hatip: (Ben Müslüman ülkelerinin hepsini dolaştım. Yıllarca süren bu yolculuk beni daha başlangıçta yormuştu. Ancak öleceğimi bilsem bu geziden vazgeçemezdim ve dinlenemezdim. Çünkü benliğimin derinliğinden fışkıran bir ses, bana “Durma, yürü, yolunda azminde devam et.” diyordu. İşte o ses, benim din uğruna çalışma, çabalama heyecanımdır. Bu arzu ve heyecan coştugu zaman içim yanardağ kesilir; yeniden davranırım, hiçbir yerde duramam. Bu gayret-i dîniyye öyle aşk gibi devasız bir dert ki, ne dünya kaygıları ona derman olur; ne can korkusu ne de falan filân duygusu ona engel olabilir. Can, cihan hepsi boş gelir insana; hayat sadece gayededir.) diyor.

Görülüyor ki Akif, cihat yerine “gayret-i dîniyye” ve “gâye” sözlerini kullanmıştır. Zaten cihadın asıl anlamları da budur.

³ Bu sözleri Akif, “Süleymaniye Kürsüsünde” adlı manzumesinde vaîz Abdürreşit İbrahim ağzından söyler. Bu manzume, tek başına Safahat'ın ikinci kitabını meydana getirir. Akif bu kitabı arkadaşı Fatin Hoca'ya ithaf etmiştir. Ağustos 1912'de tamamlanmıştır. 15 Ramazan 1330- 15 Ağustos 1328 (1912).

Cihadın anlamı: Din, millet, ümmet hatta insanlık için çalışma, çabalama, gayret etme; amaç, gaye, ülkü ise; yeis, ümitsizlik, karamsarlık, tembellik, vurdumduymazlık da onun zıddı olan durumlardır.

Hatip (Abdürreşit İbrahim) Bir zamanlar yine İstanbul' a geldiğini, durumu görünce “ümmetin geleceğimden pek derin yeise düştüğünü” söylüyor. Halkın ve yöneticilerin çok cahil olduğunu, adaletsiz ve bozuk düzen bir yönetimin bulunduğunu anlattıktan sonra şunları söylüyor:

Belki üç beş kişi olsun bulur, irşâd ederim,

Diye etrafa bakındımsa da, endişelerim

inkılâb eyledi bir nâmütenâhî ye'se,

Görünüp suret-i haktan kimi söylettimse.

Ekseriyyet kafasız; varsa biraz beyni olan:

"Bu hükümet şu ahâlîye biçilmiş kaftan!

Kime dert anlatacaksın? Hadi anlat şimdi...

Ben mi kaldım, neme lâzım!" diyerek yan çizdi.

Hüs-n-i zann eylediğim bir iki fâzıl hocanın,

İstedim fikrini açmak; dedim: Artık uyanın!

Memleket mahvoluyor, din de beraber gidiyor;

Size Kur'ân, “bakınız sâde uzaktan” mı diyor?

- Memleket mahvolacak olmayacak... Baştakiler,

Düşünürler ona mevcûd ise bir çâre eğer.

Gelelim dine: Ne mümkün çalışıp kurtarmak?

Bede'e'd-dînü garîben .. sözü elbet çıkacak."

Dediler:

Süleymaniye Kürsüsünde sh 193

(Üç beş kişi de olsa bulur uyarırım, doğru yolu gösteririm diye aradım, ama düşüncelerim sonsuz bir ümitsizliğe dönüştü. Suret-i haktan görünerek, iyi niyet göstererek kimi söylettiysen: “Bu hükümet şu halka biçilmiş kaftan! Kime dert anlatacaksın? Hadi anlat şimdi ... Ben mi kaldım, neme lâzım!" diyerek yan çizdi. İyi, akıllı, bilgili olduklarını zannettiğim birkaç hocanın fikrini açmak istedim: Artık uyanın! Memleket mahvoluyor, din de beraber gidiyor; Kur'ân, Size “bana sadece uzaktan bakınız” mı diyor? dedim. Onlar da bana: “Memleket

mahvolacak olmayacak... Ona eğer bir çare varsa baştakiler, düşünürler. Dine gelince, çalışıp kurtarmak mümkün değil ki, Hz. Peygamberin "din garip başladı ve başladığı gibi olacak." sözü gerçekleşiyor dediler.)

Yoklayayım şimdi âvâmın da biraz,
Nedir efkârı, dedim. Hey gidi vurdum duymaz!
Öyle dalgın ki, meğer sûrunu İsrâfil'in
İşitip, yattığı yerden azıcık silkinsin!
Yürüyor, altı çürük toprağa gelmiş, seyyâr
Bir mezarlık gibi: Her nâsiye bir seng-i mezâr!
Duymamış kaygı denen duyguyu vicdânında.
Okunur her birinin cebhe-i hüsrânında,
"Ne gelenden haberim var, ne gidenden haberim;
Serseri kevne gelelden beri sersem gezerim!"
Eskiden kalma bu söz, sanki o cansız beyinin,
Doğmadan rahmet-i Mevlâ'ya göçüp gittiğinin
Dest-i kudretle yazılmış ezeli hâtırâsı!
"Geliyor rûhun için Fâtihâ çekmek sırası;
Yazık ey millet-i merhûme!" dedikten sonra;
Atladım Rusya'ya gitmekte olan bir vapura.

Süleymaniye Kürsüsünde s. 193-194

(Halkın da fikrini biraz yoklayayım dedim: halk öyle vurdumduymaz ki, öyle dalgın ki, ölü gibi. Ancak İsrâfil'in surunu duyunca belki biraz kıpırdar. Her alın bir mezar taşı, toplum yürüyen bir mezarlık gibi. Hiç kimse vicdanında kaygı denen duyguyu duymamış. Herkesin hüsrana uğramış acılı yüzünde eskiden kalmış şu söz okunur: "Ne gelenden haberim var, ne gidenden haberim; serseri dünyaya geleliden beri sersem gezerim!" Bu söz, sanki o cansız beyinin daha doğmadan ölüp gittiğinin ezeli hatırası olarak, Tanrı eliyle yazılmış. Durumu böyle görünce "Geliyor ruhun için Fâtihâ çekmek sırası; Yazık ey millet-i merhûme!" dedikten sonra; Atladım Rusya'ya gitmekte olan bir vapura.)

Mehmet Akif'in, Abdürreşit İbrahim'e⁴ söylediği bu sözler, Osmanlı'nın son yıllarında halkın çok derin bir ümitsizliğe düştüğünü, hiç cihat heyecanının, gayretinin, ülküsünün kalmadığını gösterir.

Balkan savaşları⁵ Osmanlı için büyük bir yıkın olmuş ve yıkılışını hazırlamıştır. Akif, *Safahat*'ın "Hakkın Sesleri" bölümünde, bu savaştan sonra yazdığı bir manzumede, ümidini yitirmiş halka ve Osmanlı sarayına şöyle sesleniyor:

Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak. ..

Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak.

Dünyâda inanmam, hani, görsem de gözümle:

Îmânı olan kimse gebermez bu ölümle.

Ey dipdiri meyyit! "İki el bir baş içindir."

Davransana ... Eller de senin, baş da senindir!

His yok hareket yok, acı yok. .. Leş mi kesildin?

Âtiyi karanlık görüvermekle apıştın?

Esbâbı elinden atarak ye'se yapıştım!

Karşında ziyâ yoksasağından, ya solundan,

Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.

⁴ Abdürreşid İbrahim (1857-1944): Sibirya'da Tobolsk ilinin Tara kasabasında doğmuş, aslen Özbek olan, hayatını İslam dinini öğrenmeye ve öğretmeye adanmış bir aydın ve mücahittir. Rusya Türklerinin ilk siyasi temsilcisidir. Gazeteci-yazar ve seyyahdır. Asya'da, Avrupa'da, Afrika'nın kuzeyinde, Japonya'dan Libya'ya, Almanya'dan Çin'e kadar, birçok memleketleri ve şehirleri gezmiş, görmüştür. Bu arada İstanbul'a da birkaç defa gelmiştir. Ömrünün son on yılını Japonya'da geçirmiştir. (1880- 1895-1897 -1910- 1915 yıllarında İstanbul'a gelmiş, her seferinde birkaç ay gibi kısa süre kalarak tekrar Rusya'ya dönmüş ya da başka memleketlere gezilere çıkmıştır.) Onu "Osmanlı aydını" diye tanıtanlar varsa da, bu gelişi geçişleri, bir iki eserini İstanbul'da bastırması ve seyahat anıları yazılarından bazılarını İstanbul'da bir gazeteye göndermiş olmasından başka Osmanlı ile ilişkisi yoktur (Geniş bilgi için bk. Uzun 2017: 295-297).

⁵ Osmanlı'ya bağlı Avrupa topraklarındaki milletlerin isyanları ve bağımsızlık ya da özerklik kazanmaları, 1820'li yıllardan itibaren başladı. Önce Yunanistan ve Karadağ bağımsızlık kazandı. 93 harbi denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşları, Romanya'nın bağımsız Bulgaristan'ın tam özerk olmasını sağladı. Balkan devletleri olan Yunanistan, Karadağ, Romanya ve Bulgaristan 1912 yılında anlaşarak Arnavutluk, Sırbistan, Makedonya ve Girit'e özerklik verilmesi isteğiyle Osmanlıya muhtıra verdiler. Sonuçta savaş ilan ettiler. Çok kısa bir sürede Osmanlı ordusu bütün cephelerde yenildi. Edirne dahil bütün Trakya Bulgarlara, Ege adaları Yunanistan'a terk edildi. Bir süre sonra savaş yeniden başladı. Bu ikinci savaş balkan devletleri arasında oldu, ama bundan istifade ile Osmanlı, Edirne'yi geri aldı. 93 harbinde Rusya, hem balkanlardan, hem Kafkasya'dan, Osmanlıya iki cephe halinde savaş açmış, batı cephesinde Yeşilköy'e kadar gelerek İstanbul'a iyice yaklaşmıştır. Doğu cephesinde ise Erzurum'a kadar ilerlemiştir. Hem bu savaş hem de balkan savaşları Osmanlı için büyük felaket olmuştur. Savaşların maddi ve manevi yıkımından başka, Kafkasya'dan ve bilhassa Rumeli'den Anadolu'ya büyük göçler olmuştur. Rumeli'de yaşayan Müslüman Türklerin binlercesi katledilmiş; katliamdan kurtulabilenler kaçarak Edirne ve İstanbul'a yığılmışlardır (Geniş bilgi için bk. Aydın 1994: 498-499).

Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!

Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!

(Geleceği karanlık görerek azmi, çalışmayı çabalamayı bırakmak ölmeyi kabul etmektir; eminim en alçakça ölüm de budur. Gözümle görsem de dünyada inanmam, imanı olan kimse böyle bir ölümle gebermez. Ey dipdiri ceset! "İki el bir baş içindir." Davransana... Eller de senin, baş da senindir! Leş mi kesildin? Hissin, heyecanın yok, hareketin yok, üzüntü keder duymuyorsun. Geleceği karanlık görüvermekle apışıp kalmışsın; yaşamak için gerekli olan vasıtaları elinden atarak ümitsizliğe düşmüşsün. Karşında ışık yoksasağından, ya solundan, tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan. Âlemde ışık kalmazsa sen yarat, sen yarat! Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!)

Bu haykırıların bir cihat çağrısı olduğunu görüyorsunuz.

Ye's öyle bataktır ki: Düşersen boğulursun.

Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!

Azmiyle, ümîdiyle yaşar hep yaşayanlar;

Hüsrâna rızâ verme ... Çalış ... Azmi bırakma;

Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!

Sahipsiz olan memleketin batması haktır;

Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır.

Feryâdı bırak kendine gel, çünkü zaman dar ...

Uğraş ki: Telâfi edecek bunca zarar var.

Feryâd ile kurtulması me'mûl ise haykır!

Yok yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!

"İş bitti ... Sebâtın sonu yoktur!" deme; yılma.

Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.

Hakkın sesleri s. 230-231

19 Rebiülahir 1331/14 Mart 1329, (27 Mart 1913)

(Ümitsizlik, keder öyle bataktır ki, düşersen boğulursun; ümide sarıl sımsıkı, o zaman bakne olursun. Azmiyle, ümidiyle yaşar hep yaşayanlar. Umduğunu bulamamanın sıkıntısını kabullenme; çalış, azmi bırakma. Sen yanacaksan bile evladını yakma. Sahipsiz olan memleketin batması haktır; sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır. Yanıp yakınmayı bırak, kendine gel, çünkü zaman çok dar; çalış, çabala, uğraş ki, giderilmesi gereken çok zarar var. Yanıp yakınmayla kurtulacağını ümit ediyorsan haykır! Ama olmaz! Hele azmine vurduğun ümitsizlik zincirlerini bir kır."İş bitti. Dayanmanın, direnmenin sonu yoktur!" deme; yılma. Ey millet-i merhûme, sakın ümitsizliğe düşme.)

Manzumenin bu bölümünde de yine cihada çağrı vardır. Çalışmak, çabalamak, azim, sebat hep cihadın anlamlarıdır. Yeis, ümitsizlik, yılgınlık, pes etmek ise insanı çalışmaktan, azimden alıkoyar.

Asım'dan alınan bu parçada "*Cihadın en faziletlisi zalim sultanın yanında hakkı söylemektir*" hadisine işaret vardır.

Bir adam dursa da bir zâlim imâmın yüzüne,
Adli emretse, bu zâlim de onun hak sözüne,
İnkıyâd eyleyecek yerde tutup kıysa ona,
O mücâhit yazılır tâ şühedânın başına.

Asım⁶ s. 421

Bu sözler Köse İmam ağzından söylenir. (Bir adam, bir zalim yöneticinin karşısına dikilip yüzüne karşı adaleti emretse, bu zalim yönetici de onun doğru sözünü kabul edip uyacağı yerde onu öldürse, o adam mücahittir ve şehitlerin en önde gelenidir.) Akif Hz. Peygamberin sözünü tekrar ederek "*zulme isyan etmek, karşı çıkmak cihattır*" diyor.

"Vaîz Kürsüde" isimli manzume *Safahat*'ın "Fatih Kürsüsünde" isimli dördüncü kitabında yer alır. Bu parça manzumenin başındadır. Buradaki söz iki mısra manzume içerisinde altı defa daha tekrar edilir.

⁶ Safahatın altıncı kitabı olan bu eser, bir sohbetten ibarettir ki birinci cihan harbi içinde ve Fatih yangınından evvel, Hocaade'nin yani Akif'in Sarıgözel'deki evinde geçer. Bu konuşmanın şahısları şunlardır:

Hocaade: Hoca Tahir Efendi'nin oğlu, yani Mehmet Akif.

Köse imam: Hoca Tahir Efendi'nin öğrencilerinden Bosnalı Ali Şevki Hoca.

Asım: Köse İmam'ın (Ali Şevki Hoca'nın) oğlu.

Emin: Hocaade'nin (Mehmet Akif'in) oğlu.

Tutun da "zerre"lerinden, çıkın "sehabiyye"
Denen yığın yığın eşbah-i âsümânîye;
Hülasa, âlem-i imkânı devredin; o zaman
Şühûda bağlı bir imanla hükmeder vicdan:
Ki hilkatın ne kadar şekli varsa: ulvîsi,
Kesîfi, müdriki, uzvîsi, gayr-ı uzvîsi,
Kemal-i şevk ile mahkûmu aynı kanunun...
Bütün şu'un-i avâlim tecelliyatı onun.
Nedir ki etmededir fitratın bu kanunu,
Fezâyı, gökleri, deryâyı, deşti, hâmûnu,
-Adımlarında zekâdan serî olup hatta-
Esîri kaplayacak fûshatıyla istîla?
Evet, soruldu mu idrake ansızın bu sual,
Lisân-ı hâli şu düstûru haykırır derhal:
"Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki bekâ sa'y olursa hakkedilir."

Vaîz Kürsüde s. 262

(Kâinatın en küçük zerrelerinden tutun da göğün derinliklerindeki sehabiyye "nebülöz" denilen bulut görünüşlü büyük yığınlarına kadar bütün cihanı devredin; o zaman bizzat görmeğe bağlı bir inançla insan, gönülden hükmeder ki yaratılmış olanların hepsi, yücesi, kabası, akıllısı, canlısı, cansız, hangi şekilde yaratılmış olursa olsun tümü, tam bir uyum içinde aynı kanuna bağlanmışlardır. Âlemlerin bütün olayları onun belirtileridir. Yaratılışın bu kanunu nedir ki uzayı, gökleri, okyanusları, denizleri, ovaları, çölleri hatta zekâdan daha hızlı olan esiri dahi kaplayacak genişlikte kuşatmıştır? İşte bu soru insan kavrayışına sorulduğunda derhal şu kanun, sözsüz olarak haykırır: Devamlılık, bakilik isteyen sa'yi vazife bilir; çalış çalış ki beka sa'y olursa hak edilir.)

Esîr: ışığı, ısıyı, enerjiyi taşıyan, maddenin içinde olduğu farz edilen cisim (elektron?).

Bekâ kelimesinin sözlüklerdeki anlamları: yaşama, ebedi kalma, hayat; devam, kalıcılık, diri, sabit, devam, sebat, evvelki halde kalmak, ölmezlik. Beka yurdu: ahiret. Manzumede tekrar edilen iki dizedeki bekâ kelimesi bu anlamların çoğunu ifade eder: *çalışan yaşamayı hak eder; çalışan, gayret eden hayat bulur; say eden diri kalır; çalışan çabalayan beka yurdunu, cenneti kazanır; çalışan, gayret eden ölmezlik kazanır*. Tasavvufî anlamdaki bekayı dahi düşündürür. Akif, bu manzumedeki *sayı ve bekayı*, canlı, cansız bütün yaratılmışlar için söylüyor ama asıl hitap insanlardır. Bu *sa'y ve beka* fert, millet, hükümet, devlet bazında da düşünülebilir.

Akif'in bu düşüncesine göre cihat (sa'y), Allah'ın kâinatı yaratırken koyduğu ve bütün yarattıklarını ona bağladığı bir kanundur. Yaratılmış olan zerreden yıldız kadar her şey hareket halindedir. Sa'y: çalışma demektir, mesai kelimesinin köküdür. çalışıp çabalamak, ceht ve gayret, emek; iş, iş yapmak; hareket etmek, koşmak, yürümek anlamlarındadır. Bu çabaların amaçsız olmayacağı düşünülünce, cihat anlamı da kazanır. Ya da "cihadın anlamı sa'ydır" demek gerekir. Hatta Akif, varlığın aslının, esasının sa'y olduğunu, sa'yın yokluktan varlık çıkardığını söylüyor. Tabiatıta, yaratılıştaki olan bu çalışmaya, manzumenin birkaç yerinde "mücadele" diyor.

Konulsa rahle-i tedkike hangi bir mevcûd;
Olur tekâsüfû bir sa'y-i daimin meşhûd .
Ademle karşılaşan zıd vücûd olur, demeyin;
Onun mukabil olan kutbu sa'ydir. Sa'yin
Gezip dolaştığı ıssız, çorak fezâ-yı adem;
Bakarsınız ki: Çıkarmış vücûda bir âlem.

Vaîz Kürsüde s. 262

(Hangi bir varlık incelense onun sürekli bir sa'yin bileşimi olduğu görülür. Yokluğun zıddı varlıktır demeyin. Onun zıt ucu sa'ydır. Onun karşı kutbu sa'y dır. Sa'yın gezip dolaştığı ıssız, çorak yokluk fezası, bir de bakarsınız ki bir âlem meydana çıkarmış.) "*Düşünüyorum öyleyse varım*" sözü yerine Akif, "*sa'y ediyorsam varım.*" "*çalışıyorsam varım*" diyor.

Görülüyor ki Akif, hayatın, yaratılışın, varlığın, varlığı sürdürmenin, daimiliğin, bekanın sebebini ve dayanağını sa'ye bağlıyor. Sa'yın anlamının cihat olduğunu daha önce söylemiştik, ya da cihadın sa'y olduğunu.

Bu düşüncesini Akif, manzumenin devamında daha da açar. Örnekler verir, her şeyi, her oluşu sa'y ile izah eder. Hatta zamanın ve mekânın varlığını da sa'ya bağlar.

Evrendeki ve doğadaki sa'ydan, çalışmadan, hareketten örneklerle bahsettikten sonra sözü insana ve bize getirir.

Değil mi ceng-i hayâtın zebûnu âdem de?

Mücâhedeyle yaşar çaresiz bu âlemde.

Evet, mücâhede mahsûlüdür hayât-ı beşer,

o olmadıkça ne efrâd olur, ne âileler.

Vaîz Kürsüde s. 270

(Bu dünyada çaresiz çalışma, çabalamayla yaşayan insan da bu hayat cenginin tutkunu değil mi? Evet, insan hayatı çalışma, çabalama ürünüdür, o olmadıkça ne fertler olur ne aileler.) Mücâhede: ceht kökünden gelir, cihat etme, çalışma, çabalama anlamındadır. Mücahit de cihat edendir. Daha önce sa'y derken burada mücahede demiş.

Sonra da mücahede bakımından Garp ile Şark'ı mukayese ediyor. Bu kısımda Garb'a mücahit, Şark'a tembel ve mülevves dediğini görüyoruz. Garp ile Avrupalı Hristiyan milletlerin, Şark ile Müslüman milletlerin kastedildiğini herkes bilir.

Bakın mücâhid olan Garb'a şimdi bir kerre.

Havâyâ hükmediyor kâni' olmuyor da yere.

Dönün de âtıl olan Şark'ı seyredin. Ne geri!

Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!

Vaîz Kürsüde s. 270

(Bakın mücâhid olan Garb'a şimdi bir kerre. Yerde olanlarla yetinmiyor, havaya da hükmediyor. Dönün bir de tembel olan şu Şark'a bakın. Ne kadar geri! Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!) dedikten sonra, Avrupa devletlerinin ilimde, fende ve teknolojide çok ilerde olduklarını, uzak yerlere gidebilmek ve zapt edebilmek için gemiler, trenler, havada balonlar icat ettiklerini, değişik çapta ve büyüklükte silahlar yaptıklarını, zenginlik ve refah içinde yaşadıklarını anlatıyor.

Nedir şu bir sürü fenler, nedir bu san'atler?

Nedir bu ilme tecellî eden hakîkatler?

Sefineler ki tarar kıt'a kıt'a deryâyı;
Şimendifer ki tarar buk'a buk'a dünyâyı;
Şuûn ki berka binip seslenir durur ovada;
Balon ki rûh-i kesîfiyle yükselir havada ...
Hülâsa, hepsi bu âsâr-ı dehşet-âkînin,
Bütün tekâsüfüdür toplanan mesâînin.
Adûya karşı cehennem kusan mehîb efvâh;
Omuzlarında sevâik yatan sehâb-ı siyâh;
Uyûn-i hırssa aman vermeyen ridâ-yı medîd;
Kovuklarında yanardağ duran husûn-i hadîd;
Refâh içinde ömür sürmeler, meserretler;
Huzûr-i hâtıra makrûn büyük sa'âdetler;
Teeyyüd etmiş emeller, nüfûzlar, şanlar
Küşülmeyen azâmetler, sürekli umranlar ...
Eder netîcede sa'yin tecessümünde karar.

Vaîz Kürsüde s. 270-271

Sonra da Müslüman ülkelerin halini tasvir ediyor: “Ölüden farkı olmayan, kanı kurumuş insanlar. Sürünerek, rezalet içinde yaşayan ve geberip giden insanlar. Geçmişi ve geleceği yıkılmış, genel ruh halı çökmüş, istiklalini kaybetmiş, esaretiyle övünen milletler. Dilencilikle yaşayan derbeder hükümetler. Yıkıntılar, çamur evler, boş araziler, boşa akan sular, şehirlerde dere haline gelen lağımalar. Yaygın hastalıklar. Hurafeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar; Mezar mezar dolaşp hasta baktıran sağlar... İşte tembelliğin o iğrenç çöküntüleri. Şu memleketin haline bakın da ibret alın. İşte bunun örneği biziz...” diye haykırıyor Akif.

Zaman zaman görülen âhiret kılıklı diyâr;
Cenâzeden o kadar farkı olmayan canlar;
Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar;
Sürünmeler; geberip gitmeler; rezâletler;
Nasîbi girye-i hüsrân olan nedâmetler;

Harâb olan azamet, târumâr olan ikbâl;
Sukût-i rûh-i umûmî, sukût-i istiklâl;
Dilencilikle yaşar derbeder hükûmetler;
Esâretiyle mübâhî zavallı milletler;
Harâbeler, çamur evler, çamurdan insanlar;
Ekilmemiş koca yerler, biçilmiş ormanlar;
Durur sular, dere olmuş helâ-yı carîler;
Isıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sarîler;
Hurâfeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;
Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar...
Atâletin o mülevves teressübâtı bütün!
Nümûne işte biziz ... Görmek isteyen görsün!
Bakın da hâline ibret alın şu memleketin!

Vaîz Kürsüde s. 271

Çalışıp çabalayarak ilimde ve fende ileri giden, halkının mutluluğunu ve refahını sağlayan, savaş gücü ve teknolojisi bakımından düşmanlarından üstün duruma geçen Avrupaya, batılılara mücahit dediğine bakılırsa, Akif, bu amaçlarla yapılan çalışmaların cihat olduğunu söylüyor demektir. Dikkat edilirse Akif, cihadın Müslüman olmayanlarla savaşıma anlamından bahsetmemiş; cihadı vatanın, dinin, milletin, ümmetin düşmanlarına karşı durmak, saldırılarını savmak için ekonomik ve askeri yönden, yeterli güce ulaşmak ve bu amaçla çalışmak olarak düşünmüştür.

İctihâd

Fahreddin Râzî
Nâmı ser-nâme-i manzûmem olan Fahreddîn
Yedi yüz yıl kadar olmuş, olalı huld-güzîn
Elli altmış sene tahsîl ile uğraşmışken
Hikmetin, ma'rifetin gâyetini almışken
O dehâsiyla, o fazlıyla diyor ki "Eyvâh!"

Olduğum var ise ömrümde nihâyet âgâh
Sâde mâhiyyet-i aczimden ibâret kalıyor!
Anlaşılmaz hele binlerce hakikat kalıyor
Hâke ric'at ediyor gerçi bu fânî ecsâd
Hangi yer olsa gerektir fakat ervâha meâd?
Öyle pek nâ-mütenâhî değil idrâk-i beşer
Halli matlûb mesâil ise bitmez, o biter!
Yer gelir hiç yürümez sendeki ilm-i ma'kûl
Onda kösteklidir ikdâm-ı terakkî-i ukûl
Âh yetmiş iki yıl dâim olan devr-i hayât
Bana bir fâide bahşetti mi sandın? Heyhât!

Bu başlığı taşıyan manzume, (16-22-20-18-26 mısralık) beş bent halinde yazılmıştır. Konumuzla asıl ilgili olan kısmı üçüncü ve dördüncü bendidir. Birinci bentte Râzî'nin büyük, dâhî bir bilgin olmasına rağmen her şeyi bilme ve anlamada aczini itiraf ettiğini anlatıyor. (Adı manzumemin başlığı olan Fahreddin, yedi yüz yıl kadar önce vefat etmiş, cennete gitmiş. Elli altmış sene öğrenim görmüş, felsefenin, ilmin son sınırını aşmışken, o dehasıyla, o bilgisiyle diyor ki “eyvâh! Ömrümde nihayet anladığım, farkına vardığım bir şey varsa o da, aczimin esasıdır. Hâlâ anlaşılmaz binlerce hakikat kaldığını görüyorum. Fani ceset toprağa dönüyor; peki ruhların gittiği yer neresi? İnsanın anlayışı, kavrayışı öyle sonsuz değil; idrâk tükenir ama çözülmesi istenilen problemler bitmez. Öyle bir an gelir ki akla uygun bilgi durur; akılların ilerleme ayağı orada bağlıdır. Âh, yetmiş iki yıl süren bu hayat devri bana bir yarar sağladı mı sandın? Heyhât!”)

Bunu ben söylemiş olsam olmaz te'siri
Düşünün âlemin üstadı olan nihrîri!
Öyle nihrîr ki asrında geçen cümle ulûm
Ona ma'lûm idi hem öyle ki cidden ma'lûm
Fıkıh u tefsirde, mantıkta, riyâzîde imâm
Tıbda, hey'ette, akâidde ser-efrâz-ı enâm
Görmedik kimsede Râzî gibi her fende rüsûh

Beşerin kârı değildir bu kadar fende rûsûh!
Bilir erbabı ki bir mesleğe hakkıyla vukûf
Ona tahsis-i hayat etmeğe ancak mevkûf!
Akla hayret veriyor işte bununçün Hazret
Bu ne himmet, ne metanet, ne dehâdır? Hayret!
Bilemem şâhide muhtaç mıdır da'vamız?
Haydi olsun! Ne olurmuş, değiliz ya aciz
Bunca âsâr-ı hakimânesi var ellerde.
Sade ellerde değil, birçoğu da ezberde!
Bu kütüphane-i âlemde "Mefâtihu'l-Gayb"
Duracak şân u şerefle ebediyen lâ-reyb
Hazret'in kuvvet-i irfânını nâtık o eser
Pâyedâr olsa gerek metn-i semavîsi kadar!
Nass-ı kâtı' gibidir ondaki ahkâm bütün
Hangi bir mebhâsı şâyeste-i ta'riz bu gün.

İkinci bentte Râzî'yi övüyor, onun üstün bir âlim olduğunu anlatıyor. (Bunu ben söylemiş olsaydım etkisi olmazdı. Düşünün âlemin üstadı olan bilgini. Öyle bir bilgin ki asrında geçerli olan bütün ilimler, tam anlamıyla onun bilgisinde idi. Fıkıhta, tefsirde, mantıkta, matematikte önde gelendi; tıpta, astronomide, şer'î bilimlerde halkın baş çeken idi. Râzî gibi her ilimde mahareti ve derinliği kimsede görmedik; bu kadar ilimde derinliğe ulaşmak her insanın kârı değildir. Bir mesleği iyice öğrenebilmek için, ona bir ömür vermek gerektiğini bilenler bilir. Hazret, Râzî, işte bunun için akla hayret veriyor. Bu ne gayret, ne dayanıklılık, ne dehâdır? Hayret! Bilmem bu iddiamızın şahide ihtiyacı var mıdır? Eğer varsa göstermekten aciz değiliz; bilgece yazılmış birçok eserleri var ellerde; sadece ellerde mi? Birçoğu da ezberde. "Mefâtihu'l-Gayb", bu âlem kütüphanesinde şüphesiz, şân ve şerefle ebediyen duracak. Hazret'in bilme ve seziş gücünü söyleyen o eser, semâvî, ilâhî metni kadar sağlam, kalıcı olsa gerek. Ondaki hükümlerin hepsi şüphe edilemeyen -Kur'an ayetleri gibi- kat'îdir. Onun hangi bir bölümü bu gün eleştirilebilir.)

Bir gün üstâd-ı muazzam oturup ağılarken

Biri gelmiş yanına kendi ehîbbâsından

Hazret'in hâlini gördükte maal-istiğrâb
Sormuş esbâbını almış bakınız böyle cevâb:
"Tam otuz yıl ki hakikat diye neşr eylediğim
Bir mühim mes'eleden şimdi habîr oldum kim
Başka bir türlü imiş ben hatâ eylemişim
Anladım zannederek anlamadan söylemişim!
Ye'si ta'dil ne mümkün, bana durmak ne demek!
İşte mahvoldu bir anda o kadar yıllık emek!
Ya bu gün hak görünen şeyde nedir elde senet?
Ki yarın olmayacak böylece şayeste-i red
Sayt-ı irfânı semâlarda gezen Fahreddin
Görerek aczini olmakta iken ser-be-zemin
Ne bu tavrın, ne bu va'zın senin ey gerden-keş
Üç buçuk söz ile allâmemi oldun a gebeş!
Ne küçük der, ne büyük der, ne selef der, ne halef
Sâde tahkîre yürürsün bu mudur sence şeref!
Niçin eslâfı muhakkar görelim ey ahlâf!
Biraz insaf gerektir bize insaf, insaf!

(Bir gün bu büyük üstat oturup ağlarken dostlarından biri yanına gelmiş. Hazret'in halini görünce şaşkınlıkla, ağlamasının sebebini sormuş; bakınız böyle cevap almış: "Tam otuz yıldır gerçek, doğru diye yazdığım, yaydığım bir önemli mesele hakkında şimdi bilgi edindim ki doğrusu öyle değilmiş, ben yanılmışım; anladın zannederek anlamadan söylemişim. Elemi gidermek ne mümkün, bana durmak ne demek? İşte mahvoldu bir anda o kadar yıllık emek. Acaba bu gün doğru görünen şeyin, elimizde doğruluğuna dair bir belge var mı? Ki yanlış olduğu yarın söylenmesin."

İrfanının şöhreti semalarda gezen Fahreddin, aczini görerek tevazu ile başını yere eğerken, ey kibirli serkeş, senin bu tavrın, bu vaazın nedir? Üç buçuk söz öğrenerek allâme mi oldun a gebeş! Ne küçük, ne büyük

diyorsun; ne selef, ne halef; hep hakaret ediyorsun, hor görüyorsun, Sence şeref bu mudur? Ey sonradan gelenler, ardıllar, niçin öncülleri hakir görelim. Bize biraz insaf gerektir, insaf, insaf!)

Ben demem eldeki âsâr ile kâni' olalım,
Mütecedditlere, sa'y ehline mâni' olalım!
Gayret ehlini hürmetle telakkî ederiz
Ne demek? Çünkü biz onlarla terakkî ederiz.
Biliriz biz ki oturmakla yol almak olamaz.
Bunca akvam giderken geri kalmak olamaz.
Bakınız eslâf nasıl sa'y-ı belîğ etmişler?
Hangi himmettir o himmet ki dirîğ etmişler!
Biz de onlar gibi ceht eyler isek elhâsıl
Oluruz ka'be-i ulyâ-ı merâma vâsıl.
Demiş olsak, selefin yazdığı âsâr yeter
Ayb olur... onları teksirdedir hüner.
Demiş olsak, o kütüphânelerin hepsi bu gün,
Köhne şeyler ile mâlî bırakın da çürüsün!
Duyan erbâb-ı dirâyet diyecek, aşk olsun.
Yazalım da şu hakîmâne suhan meşk olsun!
Oğlum onlar çürümez tâze durur haşre kadar
Sen çürürsün, buna yoktur ya sözün zerre kadar!

Safahata Girmemiş Şiirler s. 543-545

(Ben eldeki eserlerle yetinelim; yenilikçilere, gayret ve ceht edenlere engel olalım demem. Gayret edenleri hürmetle kabul ederiz; çünkü biz, onların çalışmaları, çabaları ile yükseliriz, ilerleriz. Biliriz ki oturmakla yol alınmaz; bunca milletler ileri giderken geri kalmak olmaz. Bakın eskiler nasıl olgun gayret etmişler? Hiçbir gayreti, çabayı esirgememiş, önlememişler. Eğer biz de onlar gibi ceht edersek, isteklerimizin yüce kâbesine ulaşırız. Eğer *eskilerin yazdığı eserler yeter* dersek ayıp olur. Çünkü asıl hüner onları çoğaltmaktadır. *O kütüphanelerin hepsi bu gün, köhne şeylerle dolu, bırakın da çürüsün* demiş olsak, duyan bilgili kişiler *aşk olsun*

diyecek. Yazalım da şu filozofça söz örnek olsun! Oğlum onlar çürümez, kıyamete kadar taze durur. Sen çürürsün, buna vereceğin küçücük bir cevap bile yoktur.) Akif'in *mütecedditler ile sa'y ehli* sözlerini birlikte kullandığı görülüyor. Buna *yenilikçiler ile müçtehitler* diyebiliriz.

Konumuzla ilgili olarak bu sözlerden anlaşılan şudur: Çok bilgili, büyük bir âlim olan Razi, insan aklının sınırlı olduğunu, her konuyu kavrayamayacağını söylüyor; doğru olduğunu sanarak yazdığı bir konunun yanlışlığını sonradan fark ettiğini anlatıyor ve pişmanlıkla ağlıyor. Yani Akif demek istiyor ki, ne kadar büyük âlim olursa olsun, söylediği her şey kesin doğru olmayabilir; yanlış ya da eksik olabilir. Yahut o günün doğrusu bu göne uymayabilir; yeterli olmayabilir. Zamana göre yeni ihtiyaçlar, farklı durumlar oluşabilir. Böylece yeni içtihatlarla ihtiyaç doğar. Akif, *gayret, çaba, ceht*sözleriyle ifade ettiği içtihat çalışmalarına bu gün de ihtiyaç olduğunu söylüyor. Ama bu işin islâmî ve beşerî bilimlere hakkıyla vakıf âlimler tarafından yapılması gerektiğini de ekliyor. Bir ilmi olmadığı halde bu konularda fikir yürüten, eskiden söylenmiş olanları ve söyleyenleri yeren cahilleri de *gerden-keş,gebeş* sözcükleriyle taşıyor.

Son bentte, (Sözün gidişine uyarak asıl konudan azıcık uzaklaştım; herkesin bildiği şeyleri yazmaya mecbur oldum. Fazla sözler dolaşadursun biz yine konuyu hazret-i Fahreddin'e çevirelim.) diyerek Râzî'yi övmeye devam ediyor.

Başka bir manzumedeki şu parça da aynı fikri tekrar eder. *İctihat kapıları kapanmıştır* hükmüne Akif itiraz ediyor. Zaten kapandı demekle kapanmamış. Kim ne derse desin bu gün, Şiilik, Caferîlik, Vahhabilik de birer mezhep durumundadır; hatta talabanilik, nurculuk, bokoharam vb. bile kendi mensuplarınca mezhep olarak kabul ediliyordur. Tarikatların da birer içtihat ile doğduğu ya da kendi içtihatlarını koydukları söylenebilir.

Bakın ne günlere kaldık: Ya beş, ya altı kopuk,

Yamaklarıyla beraber ki hepsi kılkuyruk

Utanmadan çıkıyor, ictihada kalkışıyor!

Bu hale karşı tahammül hakikaten pek zor.

Harimi şer'-i mübinin ahır değil... Oradan

Çekil de kendine bir saha bul, behey nâdân!

Kilitli bir kapı var orta yerde anlasana:

Harem-serây-ı şerîat değil dalan dalana.
Nasıl ki her kapının ayrı bir anahtarı var,
Onun da var. Bunu idrâk eder birinci nazar.
Nedir mi? Anlatayım: Sizde olmayan irfan.
Biraz hayâ edin öyleyse şaklabanlıktan!
Kilitlidir kapı "ümmî duhât" için, ammâ
Kıyâm-i Haşr'e kadar ictihâd eder "ulemâ"

Vaîz Kürsüde s. 283

(Bakın ne günlere kaldık: tümü niteliksiz olan beş-altı kopuk, yamaklarıyla birlikte utanmadan çıkıp, içtihadı kalkışıyorlar. Bu durum karşısında susmak olmaz. Apaçık şeriatın kutsal yeri ahır değil. Behey cahil! Oradan çekil de kendine başka saha bul. Kilitli bir kapı var orta yerde anlasana: sanki şeriatın haremsarayı değil burası, dalan dalana. Nasıl ki her kapının ayrı bir anahtarı varsa, onun da var. Bunu anlamıyor musun? Onun anahtarı nedir? Sana anlatayım: Sizde olmayan irfan, bilme, anlama;öyleyse şaklabanlıktan biraz utanın. O kapı ümmî uyanıklar için kilitlidir, ama âlimler kıyamete kadar içtihat eder.)

Asım'daki şu mısralara bakıldığında Akif, zamanın ihtiyaçlarına göre yeni içtihatların yapılmasını gerekli görür. Ne diyor Akif: (Yedi yüz yıllık eserlerle bu dinin ihtiyaçlarını karşılamak mümkün mü? Asla. Doğrudan doğruya Kur'an-ı kerimden ilham alarak zamanın insanlarına İslâm'ı yeniden anlatmalıyız. Fakat bu ilim ister, kuru dava ile olmaz.)

Yedi yüz yıllık eserlerle bu dînin hâlâ,
ihtiyâcâtını kâbil mi telâfî? Aslâ.
Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhâmı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.
Kuru da'vâ ile olmaz bu, fakat ilm ister;

Asım s. 419

Bunları duyan bazıları Akif'e kâfir diyebilir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, Akif'te, yeni bir şeyler üretmek; yeni ihtiyaçlara göre yeni içtihatlar yapmak düşüncesinin yanında, İslam'ın esasına dönme fikri vardır. Tarikatların, tasavvufun, cehaletin, siyasi amaçların, bazı siyasi ve tarihi olayların İslâm'ı aslından uzaklaştırdığını, zamanla İslam inancına hurafelerin girdiğini, aslından saptığını, saptırıldığını düşünür. Safahatın içi İslâm ümmetindeki cehaletin, ataletin, meskenetin, sefaletin anlatılmasıyla doludur. İslâm'ı bulardan arındırma, İslâm'ın aslına esasına, Kur'an-ı Kerim hükümlerine dayalı, çağımızın ilim ve teknolojisi içerisinde yeni insan hayatının ihtiyaçlarına cevap veren görüşler olarak söyler bu yeni içtihadı. Akif'in istediği bu içtihat, bazı tarikatların ve tasavvufun, cehalet ve meskenet öğretisinin aksine, bilimde, teknolojiye, medeniyette, ekonomide vs. daima doğruya, iyiye, güzele ulaşmayı, bu amaçla cihat etmeyi öğütleyen ve öğreten bir içtihat olacaktır.

Nitekim Asım'dan alınan şu parçada Akif, bu yeni içtihadı inkılap (devrim) diyor. İnkılap, dönüşüm, değişim demektir. Asım, Avrupa'da okuyan bir öğrencidir; tatile gelmiş. Zulme katlanamayan, gidişatı beğenmeyen, Babialî'yi basmayı planlayan bir gurubun başına geçmiş. Bu parçada Köse İmam, Akif'ten oğlu Asım'a nasihat etmesini istiyor. Akif, önce Mısırlı bilgin Muhammet Abduh'dan bahsediyor: onun İslam düşüncesinde ve eğitimde inkılap istediğini anlatıyor. Bu inkılaptan kasıt içtihatdır.

- Şimdi Âsım, edebiyatı bırak, bir tarafa;

Daha ciddi işimiz var, geçelim başka lafa.

Galiba söylediğim yoktu? Evet, hiç yoktu:

Mısır'ın en muhteşem üstadı Muhammed Abdu,

Konuşurken neye dairse Cemâleddin'le;

Der ki tilmizine Afganlı:

- "Muhammed, dinle!

İnkılab istiyorum, başka değil, hem çabucak.

Öne bizler düşüp İslâm'ı da kaldırmazsak,

Nazariyyat ile bir şeyler olur zannetme! ...

O berâhîni de artık yetişir dinletme!

Çünkü muhtac-ı tezahür değil isti'dâdın ... "

- "Şüphe yok, hakk-ı semûhîleri var üstâdın ...

Gidelim bir yere, hattâşu bizim Sûdân'a;
Yeni bir medrese te'sîs edelim Urbân'a.
Daha üç beş de fazîletli mücâhid bulalım,
Nesli tehzîb ile, i'lâ ile meşgûl olalım.
Çıkarıp gönderelim, hâsılı, şeyhim, yer yer,
Oradan âlem-i İslâm'a Cemaleddin'ler. .. "

(Âsım, şimdi edebiyatı bırak, daha ciddi işimiz var, başka lafa geçelim. Galiba daha önce hiç söylememiştim. Mısır'ın en büyük üstadı Muhammed Abdu, Cemâleddin'le bir mesele üzerinde konuşurlarken, Afganlı hoca talebesine der ki -"Muhammed, dinle! İnkılap istiyorum, hem de çabucak. Bizler ön ayak olup İslâm'ı kaldırmazsak, sadece düşünce ile teori üretmekle kalkınma olmaz. Deliller ve kanıtlar arayarak bir şeyler ispatlamaya çalışmakla bu işler yürümez. Bir yere gidelim; mesela Sudan'a; yeni bir medrese açalım. Üç-beş erdemli mücahit daha bulalım; gençleri yetiştirip yüceltmeye çalışalım. Aydın ve âlim Cemaleddinler yetiştirip İslam âlemine gönderelim.)

Sonra şöyle diyor:

Kıssadan hisse çıkarsak mı, ne dersin Âsım!
Anlıyorsun ya, zarar yok daha iyi anlaşalım:

İnkılâb istiyorum ben de, fakat, Abdu gibi ...
Yoksa, ellerde kör âlet efeler tertîbi,
Bâbiâlî'leri basmak, adam asmakla değil.
Çek bu işten bütün ihvânını, kendin de çekil.
Gezmeyin ortada, oğlum, sokulun bir sapaya,
Varsa imkânı, yarın avdet edin Avrupa'ya.

Asım s. 446

(Bu öyküden bir öğüt çıkaralım mı? Âsım ne dersin! Sen bundan çıkan dersi zaten anlıyorsun. Fakat zararı yok, yine de söylemek iyi olur. Ben de devrim istiyorum, fakat Abdu'nun istediği gibi bir devrim. Yoksa ellerinde kör aletlerle, efeler düzeninde Babıali'yi basmak ve adam asmakla değil. Şimdi bu işten bütün arkadaşlarını çek ve kendin de çekil. Ortada gezmeyin oğlum, bir sapaya saklanın; mümkünse hemen yarın Avrupa'ya geri dönün; eğitiminizi tamamlayın.)

SONUÇ

Buraya aldığımız metinlerde gördüğümüz kadarıyla Mehmet Akif, cihat ve içtihat- mücahit ve müçtehit kelimelerini aynı anlamları ifade edecek şekilde kullanmış; bu kelimelerin terim anlamlarından daha çok gerçek, sözlük anlamlarını kastetmiştir.

Cihat kelimesinin tam karşılığı için sa'y sözcüğünü kullanıyor, evrenin ve insanın yaratılış amacının sa'y olduğunu; yaşayışının ve devamlılığının da buna bağlı olduğunu söylüyor. Şu iki mısra bu konuda söylediklerinin özeti gibidir.

"Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;

Çalış çalış ki bekâ sa'y olursa hakkedilir."

İçtihat kapıları kapanmıştır hükmüne Akif itiraz ediyor. Akif, gayret, çaba, ceht kelimeleriyle ifade ettiği içtihat çalışmalarına bu gün de ihtiyaç olduğunu söylüyor. Zamanın ihtiyaçlarına göre yeni içtihatların yapılmasını gerekli görüyor. Âlimler tarafından yapılan içtihadın kıyamete kadar devam etmesi gerektiğini söylüyor.

KAYNAKLAR

Uzun, Mustafa (2017). “Abdürreşid İbrahim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 295-297.

Apaydın, H. Yunus (2000). “İctihad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 432-445.

Özel, Ahmet (1993). “Cihad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 527-531.

Aydın, Mahir (1994). “Doksanüç Harbi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 498-499.

Kurnaz, Cemal vd. (hızl.) (2001). *Mehmed Âkif Ersoy Safahat*. İstanbul: MEB Yayınları.

